

TETIANA K. ZAVGORODNÁ

Narodowy Przykarpacki Uniwersytet im. Wasyla Stefanyka

Rodzina w strukturze wychowania obywatelskiego i państwowego na Ukrainie

Family in the structure of social and public education in Ukraine

Abstract: Basic negative phenomena present among the youth of the contemporary Ukrainian society are discussed in the article. An attempt has been made to identify their causes. While defining the functions of the family and analysing the positive experiences connected with education within the family in the structure of citizenship education and public education the methods of overcoming problems and increasing the role of the family that should thoroughly fulfil its educational role in the contemporary world – a role which consists in educating true citizens of independent Ukraine – have been discussed.

Keywords: family, public – state education, forms of work with parents, young families.

Transformacjom ustroju obywatelskiego i państwowego na Ukrainie oraz zmianom społecznym towarzyszą, jak w każdym kraju, zjawiska negatywne. Zauważalny jest spadek poczucia bezpieczeństwa uczniów w szkole i w domu; wzrost narkomanii i alkoholizmu, przestępczości u dzieci, wzrost poziomu agresji, liczby samobójstw wśród dzieci o raz liczebności sierot społecznych i dzieci ulicy; spadek liczby ukraińskich rodzin, choć dziś, jak zaznacza pełnomocnik Prezydenta Ukrainy ds. Praw Dziecka Jurij Pawłenko, w ciągu ostatniego roku do rodzin zastępczych trafiło około dwóch tysięcy dzieci, podczas gdy jeszcze sześć lat temu było ich tylko sto. Jednak to wciąż o 14% mniej w stosunku do liczby dzieci adoptowanych przez cudzoziemców.

Wśród przyczyn takiego stanu rzeczy należy w ymienić zmniejszenie wpływu rodziny na wychowanie dzieci, co spowodowane jest pogorszeniem sytuacji materialnej rodziców, wyjazdami wielu z nich za granicę, niedocenianiem znaczenia rodziny w procesie wychowania dziecka, częstym przrzucaniem właściwych im funkcji na placówki oświatowe, niedostatecznym przygotowaniem znacznej części rodziców do wypełniania swoich obowiązków rodzicielskich.

Dzisiejsza ukraińska rodzina tkwi w kryzysie i dostatecznie nie spełnia swych funkcji, które w obecnym społeczeństwie powinny być realizowane możliwie jak najpełniej.

Do podstawowych funkcji rodziny należą: f. reprodukcyjna (przedłużenie gatunku), f. ekonomiczna (budżet rodziny), f. bytowa (zapewnienie odpowiednich warunków mieszkaniowych, prowadzenie gospodarstwa domowego), f. komunikacyjna (stworzenie sprzyjającego rodzinnego klimatu), f. relaksacyjna (organizacja czasu wolnego i rozrywki), f. wychowawcza (formowanie osobowości dziecka, przekazywanie doświadczenia społecznego). Jest to umowny wykaz, a wszystkie wymienione funkcje pozostają w zależnościach systemowych.

Do typowych błędów wychowawczych należy:

1. Słaba spójność i znaczny rozdzwięk w rodzinie w kwestiach wychowawczych.
2. Nieznajomość cech psychologicznych dzieci wśród ich rodziców.
3. Nadopiekuńczość – nadmierna opieka nad dzieckiem, ograniczenie jego samodzielności i pomysłowości, podejmowanie za nie decyzji (gdy nie ma rodziców: „wiem lepiej, co mam robić”), zwiększona kontrola nad dzieckiem.
4. Zaniedbanie – niewystarczająca opieka oraz kontrola nad dzieckiem ze strony dorosłych członków rodziny, co czasem prowadzi do zupełnego braku nadzoru.
5. Wyobcowanie emocjonalne – psychologiczna deprivacja dziecka.
6. Wychowanie w kulcie choroby – to sytuacja, w której nawet najmniejsze przeziębienie daje dziecku przywileje, stawia je w centrum uwagi rodziny. W takich warunkach u dziecka rozwija się postawa egocentryczna.
7. Kontrola wychowawcza poprzez wywoływanie poczucia winy.
8. Autorytet rodziców zbudowany na błędnych podstawach (za A.S. Makarenko – to autorytet depresji, dystansu, pychy, pedantyzmu, miłości, dobroci, przyjaźni, przekupstwa...).

Do istotnych sposobów rozwiązywania problemów wychowawczych w rodzinie należy wykorzystanie:

1. Treści edukacyjnych, zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych, działań organizacji społecznych, zgodności i równoprawności członków rodziny;
2. W rodzinie języka ojczystego, obchodzenie tradycyjnych świąt rodzinnych, kultywowanie zwyczajów i obrzędów, zwiększenie autorytetu ojca, przemyślanego systemu przygotowania młodego pokolenia w procesie zakładania rodziny z wykorzystaniem osiągnięć etnopedagogiki;
3. Tradycyjnych form pracy z rodzicami (wizyty domowe, rozmowy indywidualne i grupowe z rodzicami, korespondencja, omówienie powstałych sytuacji, zebrania rodziców, wykłady, konferencje, święta rodzinne w klasie: „Dzień matki”, „Babcina skarbonka”, „Ty i ja – sportowa rodzina” i in.).

W celu zwiększenia ich efektywności, w porozumieniu z rodzicami należy uwzględnić następujące czynniki: zapraszać rodziców do współpracy; umacniać równoprawność; być przekonanym o roli rodziców we współpracy; pożądane są przejawy miłości, zachwyty nad dzieckiem oraz ciągłe poszukiwanie nowych form współpracy.

W celu prawidłowego rozwoju narodu należy zapewnić funkcjonowanie efektywnego modelu samoidentyfikacji. Na tym właśnie założeniu opiera się program autorski Dmytra Zacharczuka „Nowa ukraińska rodzina”, który jest motywacyjną konkretyzacją idei narodowej na współczesnym etapie i określana jest jako „Ukraina – rodzina – człowiek”.

Do podstawowych zadań programu należy:

- stworzenie właściwych warunków w rodzinie i poza nią w celu wychowania zdrowego potomstwa (zdrowego fizycznie, duchowo i moralnie),
- propagowanie w rodzinie zdrowego trybu życia,
- poprawa poziomu życia rodziny.

Program umownie podzielono na część wychowawczo-oświatową i bytową. Jest to przygotowanie od najmłodszych lat do pełnego i efektywnego życia rodzinnego poprzez zapewnienie odpowiedniej kondycji fizycznej, właściwego poziomu wiedzy, umiejętności, nawyków, potrzeb, życzeń, sił duchowych, moralno-etycznych kryteriów wartości; system działań zmierzających do stworzenia młodej rodziny; wszechstronna gotowość do życia rodzinnego; zapewnienie rodzinnego klimatu (pomiędzy małżonkami, ich krewnymi, sąsiadami, społeczeństwem, instytucjami, placówkami oświatowymi, zapewnienie stabilizacji ekonomicznej, warunków do samorealizacji członków rodziny itd.).

Podstawowe zasady realizacji programu to: kompleksowość; naukowość; zgodność z naturą; maksymalna niezależność; następstwo historyczne; rzeczywista dostępność; harmonia wartości ogólnoukraińskich, społecznych, rodzinnych i osobistych; prawdziwość; moralność chrześcijańska; optymistyczne patrzanie w przyszłość.

Za podstawowe metody i formy pracy w programie uważa się te, które w sposób organiczny łączą praktyki ludowe, teoretyczne i praktyczne osiągnięcia w dziedzinie pedagogiki, medycyny, politologii, mass mediów, działalność społeczną i kulturową, treści religijne i oświatowe, działalność ekonomiczną, działania z zakresu propagowania sportu i zdrowego trybu życia itd.

W procesie oświatowym (w ramach istniejących programów) przewidywana jest aktywizacja badań i wdrożenie nowych podczas zajęć w przedszkolach, w szkołach o profilu ogólnokształcącym i szkołach zawodowych, na uczelniach; utworzenie szkół o profilu specjalnym („Szkoła mam”, „Szkoła gospodyni”, „Rodzinna szkoła”, „Szkoła zdrowia”, „Rodzinna szkoła sportowa”, „Rodzinna szkoła muzyczna”, „Szkoła babć” i in.); uruchomienie kursów przy instytucjach szkolnych, kulturowych, oświatowych, cerkwiach, urzędach stanu cywilnego, placówkach medycznych; uruchomienie wykładów dla słuchaczy w różnym wieku, wywodzących się z różnych środowisk, o różnym poziomie wykształcenia; przeprowadzanie imprez o charakterze masowym; organizacja kółek o różnym charakterze ekonomicznym i rozrywkowym; emisja cyklicznych programów telewizyjnych i radiowych, publikacje w gazetach i czasopismach, emisja folderów, broszur, książek, plakatów i innych środków agitacyjnych.

Prócz tego za perspektywiczne kierunki pracy uważane jest wykorzystanie wymienionych i innych form pracy, które nastawione są na podwyższenie ogólnej kultury pedagogicznej, przede wszystkim tych osób, które bezpośrednio pracują z dziećmi i młodzieżą, rodzicami oraz nad realizacją proponowanego programu. Ogromne znacznie przywiązywane jest do socjalno-pedagogicznego patronatu nad rodzinami z dziećmi, szczególnie tymi rodzinami, w których dzieci w wieku przedszkolnym nie zostały objęte opieką instytucji przedszkolnych; rozwój sieci miniprzedszkoli, w tym przedszkoli rodzinnych, pokojów dziecięcych przy instytucjach rozrywkowych; stworzenie specjalnych placówek oświatowo-wychowawczych, klas, kursów w istniejących placówkach oświatowych różnego typu i różnych form własności. Szczególną uwagę należy zwracać na dzieci uzdolnione, sieroty oraz dzieci pozbawione opieki rodzicielskiej, dzieci wychowywane w rodzinach niepełnych i ubogich.

Wielkie znaczenie dla rozwiązania problemu ma model ukraińskich autorów specjalizujących się w pracy służb społecznych z młodymi rodzinami. Ciekawy program takiej współpracy został stworzony przez Z. Zajcewą¹. System pracy pracowników socjalnych z młodymi rodzinami przewiduje wzajemną zależność takich elementów, jak pomoc młodym ludziom podczas przygotowań do ślubu, praca przy ustabilizowaniu rodziny i udzielanie pomocy w procesie wychowywania dzieci, psychoterapia rodzinna itp.

Przygotowanie młodzieży do małżeństwa realizowane jest poprzez pracę z uczniami i studentami; pracę z biurami matrymonialnymi; pracę z młodymi parami, które zgłosiły się do USC; zawieranie umowy małżeńskiej; specjalne rozmowy o charakterze edukacyjnym dotyczące kwestii planowania rodziny; przygotowanie i dystrybucję materiałów informacyjnych dotyczących wykorzystywania środków antykoncepcyjnych.

Działalność na polu stabilizacji rodziny i udzielanie pomocy w wychowywaniu dzieci odbywa się poprzez udoskonalenie wzajemnych relacji w rodzinie; dotyczy profilaktyki dysharmonii stosunków rodzinnych, konfliktów małżeńskich; polega na pomocy młodym rodzinom w organizowaniu gospodarstwa domowego, życia codziennego; organizacji wolnego czasu; pomocy medycznej i socjalnej młodym rodzinom w kwestiach planowania rodziny; przygotowaniu do narodzin dziecka; utworzeniu szkoły dla młodych matek; pomocy młodym matkom, organizowaniu dla nich kryzysowych punktów medycznych (zapoczątkowanie na kanale TV «CTB» projektu socjalnego «Jeśli masz szesnaście lat i jesteś w ciąży»); pomoc socjalna dla samotnych matek; pomoc młodym rodzicom w wychowaniu dzieci itd.

Psychoterapia rodzinna przewiduje: pracę z rodzinami w kwestii profilaktyki rozwodów, a także z osobami po rozwodzie; uregulowania prawne stosunków małżeńskich i rodzinnych; pracę z rodzinami skonfliktowanymi; pracę z małżeństwami, które postanowiły się rozwieść; pomoc rodzinom alkoholików i narkomanów; pomoc w kwestii zawierania umowy przedślubnej; pracę z osobami po rozwodzie i pomoc w pokonywaniu stanów stresowych; funkcjonowanie telefonu zaufania itd.²

Każdy z wymienionych kierunków wypracował swoje formy i metody pracy. Wśród podstawowych i najbardziej efektywnych form pomocy

¹ Z.H. Zayceva, *Social'na pidtrymka molodoji sim'ji*, [w:] Z.H. Zayceva, *Social'na robota z dit'my, moloddyu, zhinkamy riznymi katahoriyamy simey*, sost.: R.H. Drapushko, S.V. Tolstouhova, O.Do. Shatohyna, L.I. Shamray, Kyiv 1999, s. 4–251.

² I.D. Zvierieva, *Social'no – pe dahohichna robota z dit'my ta moloddyu v Ukraini: teoria ta praktyka. Monografiya*, Kyiv 1998, s. 174–176.

społecznej młodym rodzinom Zajcewa wyróżnia: kluby młodych rodzin, szkoły pomocy rodzinnej, punkty konsultacyjne, szkolenia wideo, biura matrymonialne, „Pocztę zaufania”, akcje dobroczynne, seminaria, konferencje, okrągłe stoły, imprezy kulturalno-rozrywkowe, „teatr korekcyjny”, eksperymentalne place zabaw. Do najpopularniejszych metod pracy należą wykłady, konwersacje, dyskusje, konsultacje (indywidualne, grupowe), treningi, zabawy fabularyzowane, programy typu show, festiwale, zawody sportowe, gry, gry typu quiz, szarady, rebusy itp., pomoc rzeczowa i pieniężna i in.³

Ciekawą formą współpracy placówek oświatowych, medycznych i młodych rodzin jest klub „Rodziny studenckiej” funkcjonujący przy Państwowym Uniwersytecie Technologicznym w Czerkasach. Członkowie klubu przekazują informację rodzinom i parom studenckim na temat pomocy socjalnej, psychologicznej i medycznej; udzielają konsultacji rodzinom studenckim w kwestiach rozwiązywania problemów pomiędzy ich członkami; pomagają w wypracowaniu u młodych par bardziej świadomych, bardziej odpowiedzialnych decyzji w kwestiach planowania przyszłości; organizują spotkania z pracownikami instytucji społecznych i służby zdrowia w celu udzielenia niezbędnych informacji w sprawach profilaktyki i wykształcenia.

Podsumowując, obecny stan ukraińskiej rodziny jest problemem nie tylko z punktu widzenia perspektyw rozwoju narodu, ale zagraża również bezpieczeństwu państwa. Praca na rzecz rodziny, praca z rodzinami, praca w rodzinie wymaga o wiele więcej uwagi, niż ma to miejsce dziś. Rodzina powinna stać się priorytetem polityki ogólnonarodowej. W tym kontekście staje się jasne, dlaczego rok 2008 na Ukrainie ogłoszono rokiem adopcji, a na kanale TV «Інтер» w 2012 roku zapoczątkowano projekt społeczny «Zaproś dziecko do siebie, zostań jego rodziną». Tak więc budując nowe państwo – Ukrainę, powinniśmy pamiętać, że rodzina jest «najlepszą wychowawczynią dorastających pokoleń, w każdym czasie, we wszystkich narodach, jest nieustrudzoną opiekunką wartości duchowych»⁴.

Tłumaczenie z języka ukraińskiego: Przemysław Józwickiewicz

³ Z.H. Zajceva, *Social`na pidtrymka molodoji sim`ji*, [w:] Z.H. Zajceva, *Social`na robota z dit`my, moloddyu, zhinkamy riznymy katahoriyamy simey*, sost.: R.H. Drapushko, S.V. Tolstouhova, O.Do. Shatohyna, L.I. Shamray, Kyiv 1999, s. 4–251. *Koncepciya nacional`no-hromadyans`koho vyhovannya studentiv u Cherkas`komu derzhavnomu tehnolohichnomu universyteti v umovah stanovlennya ukrajins`koho derzhavnosti*, sost. Bilyk L.I. – 2-e vyd. – Cherkasy: ChDTU 2004, s. 16.

⁴ D. Zaharuk, *Nova ukrajins`ka rodyna*, [w:] D. Zaharuk, *Snyatyn*, Prut 1998, s. 4.

Bibliografia

- Зайцева З.Г., *Соціальна підтримка молодій сім'ї* / З.Г. Зайцева // *Соціальна робота з дітьми, молоддю, жінками, різними категоріями сімей* / сост.: Р. Г. Драпушко, С. В. Толстоухова, О. До. Шатохіна, Л. І. Шамрай. – К., 1999. – С. 4–25 [Zayceva Z.H., *Social`na pidtrymka molodoji sim`ji*, [w:] Z.H. Zayceva, *Social`na robota z dit`my, moloddyu, zhinkamy riznymy katahoriyamy simey*, sost.: R.H. Drapushko, S.V. Tolstouhova, O.Do. Shatohyna, L.I. Shamray, Kyiv 1999, s. 4–25].
- Зверева І.Д., *Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія та практика. Монографія* / І.Д. Зверева. – К., 1998. – 462 с. [Zvierieva I.D., *Social`no – pedahohichna robota z dit`my ta moloddyu v Ukraini: teoria ta praktyka. Monografiya*, Kyiv 1998, 462 s.].
- Концепція національно – громадянського виховання студентів у Черкаському державному технологічному університеті в умовах становлення української державності.* Сост. Білик Л. І.- 2-е вид. – Черкаси: ЧДТУ, 2004. – 20 с. [Konserciya nacional`no-hromadyans`koho vyhovannya studentiv u Cherkas`komu derzhavnomu tehnolohichnomu universyteti v umovah stanovlennya ukrajins`koi derzhavnosti, sost. Bilyk L.I. – 2-e vyd. – Cherkasy: ChDTU 2004, 20 s.].
- Захарук Д., *Нова українська родина* / Д. Захарук. – Снятин: Прут 1998. – 168 с. [Zaharuk D., *Nova ukrajins`ka rodyna*, [w:] D. Zaharuk, Snyatyn, Prut 1998, 168 s.].

Rozdział II

Dom rodzinny a kreowanie
tożsamości dziecka

The family home and the creation
of a child's identity

